पंचायतराज नोट्स

◆राज्यसेवा पूर्व + मुख्य 2019
◆संयुक्त पूर्व + मुख्य 2019
◆मेगाभरती - 72000 पदे इत्यादी सर्व परीक्षाकरिता अत्यंत उपयुक्त

संकलन

प्रशांत खेडकर
(राज्यकर निरीक्षक 2017)

Telegram Channel

t.me/RajyasevaSTI
t.me/Current_Katta

Scanned by CamScanner

1907 - रॉयल विकेंद्रीकरण कमिशन
अध्यक्ष - एच. हॉबहाऊस

* पंचायत राज *

→ ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्था.

→ राज्य विधानसभांद्वारे निर्मिती

→ 1992-93 - 73वी घटनादुरुस्ती वैधानिक दर्जा.

→ 2 ऑक्टोबर → 1952 → सामुदायिक विकास कार्यक्रम - 5 स्तरावर (केंद्र, राज्य, जिल्हा, गट, ग्राम)
→ 1953 → राष्ट्रीय विस्तार सेवा.

वरील दोन्ही कार्यक्रमांचे योग्य कार्य घडवुन आणण्यासाठी व नियोजनाची चौकशी करण्यासाठी 16 जानेवारी 1957 बलवंतराय मेहता (गुजरात माजी मुख्यमंत्री) समिती स्थापन

सदस्य -
1. फुलसिंग ठाकूर
2. बी. जी. राव
3. डी. पी. सिंग.

→ 27 नोव्हेंबर 1957 → अहवाल सादर.

→ लोकशाही विकेंद्रीकरण → शिफारस ज्यास 'पंचायती राज' नाव प्रचलित. (नाव - नेहरूंद्वारे)

* बलवंत राय मेहता समिती शिफारस

1. त्रिस्तरीय पंचायत राज
   - गाव स्तर → ग्रामपंचायत (कलम 5)
   - ब्लॉक स्तर → पंचायत समिती (56)
   - जिल्हा स्तर → जिल्हा परिषद (6)

   तसेच तिन्ही स्तर जोडलेले पाहिजेत.

2. ग्रामपंचायत स्थापना → प्रत्यक्ष निवडणूक व्हावी.
   पंचायत समिती व जिल्हा परिषद → अप्रत्यक्ष निवडणूक व्हावी.

3. सर्व योजना व विकास कार्ये ह्या संस्थांकडे सोपवण्यात यावेत.

* ZP मध्ये लोकसभा व विधानसभा सदस्यांना स्थान असावे

Scanned by CamScanner

* पंचायत समिती कार्यकारी संस्था असावी.
* पंचायत समिती अंदाजपत्रक ZP मंजूर करील.

(4) पंचायत समिती कार्यकारी संस्था व जि. परिषद सल्लागार, समन्वयकारी व पर्यवेक्षकीय संस्था असावी.

(5) जिल्हा परिषद अध्यक्ष जिल्हाधिकारी असावा.

* ग्रामपंचायतीवर 2 स्त्री सभासद, 1 SC व ST सदस्य.

(6) ग्रामसेवक ग्रामपंचायतीचा सचिव.

(7) 2 किंवा ग्रामपंचायतींवर – न्यायपंचायती स्थापन कराव्या.

राष्ट्रीय विकास परिषदेने जानेवारी, 1958 मध्ये शिफारशींना मान्यता दिली.

पंचायत राज सर्वप्रथम – 2 ऑक्टोबर 1959 → राजस्थान नागौर जिल्ह्यात.

→ तामिळनाडू → द्विस्तरीय पंचायत राज.
राजस्थान – त्रिस्तरीय
पं. बंगाल → 4 स्तरीय

* त्रिस्तरीय पंचायत राज स्वीकार करणाऱ्या राज्यांचा क्रम :-

(1) राजस्थान
(2) आंध्र
(3) आसाम
(4) तामिळनाडू
(5) कर्नाटक
(6) ओडिशा
(7) पंजाब
(8) UP
(9) MH
(10) WB.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

अशोक मेहता समिती. — 14 सदस्य
सचिव – एम.के.राव

→ डिसेंबर 1977 → जनता पार्टी सरकारद्वारे स्थापना.

→ ऑगस्ट 1978 → अहवाल सादर.

→ 132 शिफारशी. — संस्थांचा कार्यकाल 4 वर्ष व निवडणुका एकत्र घ्याव्यात.

→ * द्विस्तरीय पंचायतराज स्थापना करावी
जिल्हा स्तर → ZP.
मंडळ पंचायत 15,000 ते 20,000 गाव असलेल्या ठिकाणी.

* राज्यानुसार राज्यात विकेंद्रीकरणात जिल्हा हा प्रथम बिंदू असावा. (जिल्हा नियोजन समितीचे गठन करावे)
* ZP कार्यकारी संस्था व योजना अंमलबजावणी करणारी असावी.
* स्था. स्व. सं. निवडणुकांत सर्व राजकीय पक्षांनी भाग घ्यावा.
* काही प्रमाणात पंचायत राज संस्थांकडे कर गोळा करण्याची शक्ती द्यावी.
* राज्यांद्वारे पंचायतराज संस्थांवर अतिक्रमण होऊ नये.
* न्यायपंचायत → विकास पंचायतीपासून विभक्त असाव्यात.
* राज्याच्या निवडणूक आयोगाच्या देखरेखीखाली निवडणुका व्हाव्यात.
* पंचायतराज संस्थांना संविधानीक दर्जा

* जनता सरकार बरखास्त झाल्याने केवळ कर्नाटक, प. बंगाल, आंध्रप्रदेश राज्यांत द्विस्तरीय पंचायत राज व अशोक मेहता शिफारशी लागू.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

* जी. वी. के. राव समिती.

25 मार्च 1985

ग्रामीण विकास व दारिद्र्य निर्मूलन हे मुख्य विषय

→ ग्रामीण विकास तसेच गरीबी हटाव कार्यक्रमाच्या प्रशासकीय व्यवस्थेसाठी योजना आयोगाद्वारे 1985 मध्ये जी. वी. के. राव समिती स्थापना.

→ समिती निष्कर्ष → विकास प्रक्रिया केवळ कार्यालयीन झाली आहे व पंचायत राज पद्धत निष्क्रिय झाली आहे.

→ समितीद्वारे पंचायतराज म्हणजे, "बिना मुळांचा घास झाला आहे" असे म्हणण्यात आले.

→ विविध शिफारशी.

→ ① जिल्हापरिषद → विकेंद्रीकरणाचा केंद्रबिंदू असावा. सर्व विकास कामे ZP द्वारे संचलित केली जावीत.

② राज्याद्वारे काही नियोजन कार्य ZP कडे हस्तांतरीत करावीत.

③ जिल्हा विकास आयुक्त हे पद बनवून त्यास ZP चा मुख्य कार्यकारी अधिकारी बनवावे.

④ पंचायतराज संस्थांच्या विविध पातळीवरील निवडणूका वेळेवर घेण्यात याव्यात.

* ⑤ राज्य स्तरावर मुख्य सचिव दर्जाचा विकास आयुक्त असावा.

⑥ BDO — सहाय्यक उपायुक्त नाव.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

* एल एम सिंघवी समिती. लक्ष्मीमल सिंघवी

→ 1986 राजीव गांधी सरकार द्वारे स्थापन

→ उद्देश → लोकशाही व विकास करण्यासाठी पंचायत राज संस्थांचा पुनरुद्धार करणे.

→ समिती → एल. एम. सिंघवी अध्यक्षता.

→ शिफारशी

① पंचायत राज संस्थांना घटनात्मक दर्जा व संरक्षण देण्याची आवश्यकता.

② पंचायत राज संस्थांच्या नियमित स्वतंत्र व निष्पक्ष निवडणुकीसाठी तरतुदीची मागणी केली.

③ विविध गावांच्या समुहासाठी न्यायपंचायतींची मागणी केली.

④ ग्रामसभेवर भर देण्याची मागणी (लोकशाहीची मूर्ती अशी संभावना)

⑤ ग्रामपंचायतीसाठी उत्पन्न स्रोतांची मागणी.

⑥ पंचायत राज संबंधित विवाद निवारणासाठी न्यायिक प्राधिकरण स्थापन करण्याची मागणी.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

पंचायत राज संस्थांचे संवैधानिकरण

→ राजीव गांधी सरकारने पंचायत राज संस्थांना घटनात्मक दर्जा देण्यासाठी जुलै 1989 → 64 वे घटनादुरुस्ती विधेयक मांडले.

→ मात्र राज्यसभेत विधेयक नामंजूर

→ संघीय व्यवस्थेत केंद्राच्या बळकटीचे प्रयत्न.

⇒ स्थानिक स्वशासन विषय - राज्यसूचीतील - त्यामुळे घटनादुरुस्तीसाठी दोन्ही सभागृहात 2/3 बहुमत व निम्म्या राज्यांची परवानगी आवश्यक

73 वी घटनादुरुस्ती 1992 → पी. व्ही. नरसिंहराव पंतप्रधान.

└ अंमलबजावणी - 24 एप्रिल 1993

* 1992 → 73 वी घटनादुरुस्ती - विधेयक - ग्रामविकासमंत्री जी. वेंकटस्वामी यांनी मांडले.

→ संविधानात नवा भाग 9 जोडण्यात आला.

→ त्यास 'पंचायत' नावाने उल्लेखित करण्यात आले.

→ कलम 243 ते 243 → 15 कलम 243 ते कलम 243-O

→ 11वी अनुसूची त्या अधिनियमाद्वारे जोडण्यात आली.

→ ग्रामसभा स्थापन करण्याची तरतूद.

→ सर्व राज्यांत त्रिस्तरीय पंचायत स्वीकारण्यात आली.

→ मात्र ज्या राज्यांची लोकसंख्या 20 लाखापेक्षा कमी आहे त्यांना पंचायत गठीत करण्याचे स्वातंत्र्य देण्यात आले.
(तसेच द्विस्तरीय पंचायतराजची मुभा)

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

राज्यनिवडणूक आयुक्त → नियुक्ती → राज्यपाल
→ बडतर्फी → राष्ट्रपती.

* पंचायत राज संस्थांना अर्थविषयक अधिकार.

① पंचायत क्षेत्रात कर आकारणी, जागा भाड्याने देणे, शुल्क आकारणी.

② राज्याच्या संचित निधीतून पंचायत राज संस्थांना अनुदान देण्यात येईल.

* राज्यपाल प्रत्येक ५ वर्षांनी पंचायतीच्या वित्तीय तपासणी करीता वित्त आयोगाचे गठन करेल.

* संसदेने 1996 ला संसद पंचायत कायदा (अनुसूचित क्षेत्र विस्तार) पारित केला.

* भारतात ९ राज्यांत अनुसूचित क्षेत्र आहेत.

① आंध्रप्रदेश
② झारखंड
③ छत्तीसगढ
④ गुजरात
⑤ हिमाचल प्रदेश
⑥ मध्यप्रदेश
⑦ महाराष्ट्र
⑧ ओडीसा
⑨ राजस्थान.

t.me/RajyasevaSTI

* भारतात ४ राज्यांत 10 आदिवासी क्षेत्र.

① आसाम (3)
② मेघालय (3)
③ त्रिपुरा (1)
④ मिजोराम (3)

Scanned by CamScanner

* 73 व्या घटनादुरुस्ती नंतर पंचायत राज लागु .
२८ एप्रिल 1993
74 वी घटनादुरुस्ती लागु – 1 जुन 1993

* पंचायत राज संस्थांचे अनिवार्य कार्य .

① एक गाव किंवा गावाच्या समुहाची ग्रामसभा .
② ग्रामपंचायत , पंचायत समिती व जिल्हा परिषद स्थापना .
③ तिन्ही स्तर निवडणुकीसाठी प्रत्यक्ष निवडणुक
④ तिन्ही स्तर प्रमुखांसाठी अप्रत्यक्ष निवडणुक .
⑤ निवडणुक लढवण्यासाठी वयाची अट 21 वर्षे .
⑥ सर्व स्तरांवर अनुसुचित जाती व जमातींकरीता आरक्षण .
⑦ महिलांसाठी 50 % आरक्षण .
⑧ राज्य निवडणुक आयोगाची स्थापना .
⑨ राज्यासाठी राज्य वित्त आयोग स्थापना .

ऐच्छिक कार्य .

① पंचायत राज संस्थांच्या कामकाजात विधानसभा व लोकसभा प्रतिनिधींची उपस्थिती वाढवणे .
② मागासवर्गीयांना आरक्षण .
③ पंचायतींना वित्तीय अधिकार देणे .

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

* कलम 243 - व्याख्या
* 243A - ग्रामसभा
* कलम 243 I - राज्यवित्त आयोग (73व्या घ.दु. नंतर 1 वर्षात)
* कलम 243 L - 73वी घटनादुरुस्ती केंद्रशासित प्रदेशास लागू (विशिष्ट अपवादानुसार)

कलम 243 (m)

* 73 व्या घ.दु. तरतुदी - नागालँड, मिझोराम, मेघालय व प. बंगाल - दार्जिलिंग डोंगरी भाग यांना लागू नाही. जम्मू & काश्मीर
* तसेच जिल्हा परिषदा अस्तित्वात असलेल्या मणिपूर राज्यातील डोंगरी भागासही घ.दु. तरतुदी लागू नाही.

* कलम 243 - C

=> SC आरक्षण तरतुद अरुणाचल प्रदेशला लागू नाही. (83 वी घ.दु. - 2000)

* कलम 243(O)

=> पंचायतीच्या सीमा निश्चिती (मतदारसंघ) व जागा वाटणी या संदर्भात कायद्यास न्यायालयात आव्हान देता येणार नाही.

=> कायद्याद्वारे प्राधिकृत केलेल्या व्यक्तीकडे निवडणूक विषयी वादाचा अर्ज विहीत कालावधीत सादर करता येईल. न्यायालयात वाद नाही.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

* 73 व्या घटनादुरूस्ती मधील अनिवार्य व ऐच्छिक तरतुदी

* **अनिवार्य**

1. ग्रामसभा स्थापना (पात्रता - गावचा मतदार रहिवासी)
2. त्रिस्तरीय पंचायतराज
3. तीनही स्तरावर सदस्य निवड - प्रत्यक्षपद्धत
4. मध्य स्तर व जिल्हा स्तर - अध्यक्ष - अप्रत्यक्ष पद्धत निवड (243-C)
5. निवडणूक किमान वय - 21 वर्ष.
6. तीन्ही स्तरावर - SC/ST आरक्षण
7. महिला (33% आरक्षण - महाराष्ट्र 50%)
8. कार्यकाल - 5 वर्ष असावा.
9. राज्य निवडणूक आयोग (कलम 243 - K)
10. राज्य वित्त आयोग (कलम 243 - I)

* ऐच्छिक तरतुदी.

1. विधानसभा व संसद सदस्यांना पंचायतीत स्थान (बलवंतराय मेहता समिती)
2. पंचायतीत OBC ना आरक्षण.
3. पंचायतींना आर्थिक अधिकार प्रदान करणे.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

* Panchayat's (Extension to scheduled Areas) Act 1996

PESA Act 1996

* कलम 243 (m) - काही क्षेत्रांना 73 वी घटनादुरुस्ती लागू नसणे.

→ 5 व्या अनुसूचीतील अनुसूचीत क्षेत्रांना 73 व्या घटनादुरुस्तीच्या अंमलबजावणीतून वगळले.

→ मात्र, 73 व्या घटनादुरुस्तीच्या तरतुदींत बदल करुन अनुसूचित क्षेत्रांत लागू करण्याचा अधिकार - संसदेस.

→ अनुसूचित क्षेत्रात 73 व्या घटनादुरुस्ती तरतुदी लागू करण्यासाठी दिलीपसिंग भुरिया समिती.

→ भुरिया समिती शिफारशींवरुन - 24 डिसेंबर 1996 पासून पेसा कायदा

→ खालील राज्यांना पेसा कायदा बंधनकारक

① MP ② AP ③ HP ④ Rajasthan
⑤ बिहार (2006, 94 वी घटनादुरुस्तीने त्याऐवजी झारखंड)
⑥ महाराष्ट्र ⑦ मध्यप्रदेश ⑧ गुजरात
⑨ छत्तीसगड ⑩ तेलंगाना

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

* <u>कायद्यातील</u> <u>तत्वे</u>.

① ग्रामसभा असणार.

② अनुसूचित क्षेत्रात ST साठी कमीतकमी 50 % जागा रिक्त ठेवल्या जाणार.

③ अध्यक्ष पद - ST राखीव - अनुसूचीत क्षेत्रांत.

④

=> अनुसूचित क्षेत्रातील प्रथा, रूढी, संकल्पना, संस्कृती वारसा, जमातींचे संसाधन यांचे संवर्धन व संरक्षण - ग्रामसभा

=> भूमी अधिग्रहणापूर्वी ग्रामसभेची संमती आवश्यक.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

नागरी स्थानीक स्वराज्य संस्था.

→ 5 प्रमुख प्रकार आहेत.

जाहिर करण्याचा अधिकार राज्यपाल

1. महानगर पालिका — 10 लाख अथवा जास्त लोकसंख्या
2. नगरपालिका → छोट्या नगरांसाठी.
3. नगरपंचायत — ग्रामिण ते नगर संक्रमण अवस्था
4. औद्योगिक नगर वसाहत प्राधीकरण.
5. छावणी / कटकमंडळे.

→ (1686-87) 1688 → 'मद्रास' - प्रथम महानगरपालिका.

1726 → मुंबई व कोलकत्ता → महानगरपालिका स्थापन.

1989 → राजीव गांधी सरकार

→ 64 वी घटनादुरुस्ती विधेयक

→ लोकसभेत मंजूर, राज्यसभेत नामंजूर.

→ 74 वी घटनादुरुस्ती — 1 जून 1993 पासून अंमलात.

→ कलम 243-(P) 15 ते 243-(ZG) 33

→ भाग - 9 (क) मध्ये समाविष्ट.

→ 18 विषय

→ 12 वी नागरी स्था. स्व. सं. ही अनुसूची.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

→ 74 व्या घटनादुरुस्तीने नगरपालीका (ना.स्था.स्व.संस्थांना) घटनात्मक दर्जा प्रदान.

→ ना.स्था.स्व.संस्थांचे प्रकार 3

① नगरपंचायत (शहरी क्षेत्रात ग्रामीण क्षेत्रातून परिवर्तीत होत असलेले क्षेत्र)

② नगरपालिका (छोटे शहरांसाठी)

③ मोठ्या शहरांकरीता (महानगरपालिका)

→ नगरपालिका सदस्य विविध वार्डातून निवडून येणार.

→ वार्ड समिती → 3 लाखांपेक्षा जास्त लोकसंख्या असलेल्या नगरपालिका क्षेत्रात काही वार्डांची मिळून वार्ड समिती बनवतात.

→ नगरपालिका कार्यकाल – 5 वर्षे.

→ निवडणूका → राज्य निवडणूक आयुक्तांच्या देखरेखीत घेण्यात येतील.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

पंचायत राज

* 1688 → मद्रास प्रथम महानगरपालिका

1872 → लॉर्ड मेयो → आर्थिक विकेंद्रीकरणाचा ठराव

* 2 ऑक्टोबर 1952 → अमेरिका मदतीने समुदाय विकास कार्यक्रम

2 ऑक्टोबर 1953 → राष्ट्रीय विस्तार योजना.

* 2 ऑक्टो 1959 → राजस्थान 'नागोर' → प्रथम ग्रामपंचायत

पंचायतराज स्थापन करणारे → आंध्र 2रे

महाराष्ट्र – 9वे राज्य.

1 मे 1962

* 73 वी घटनादुरुस्ती → 11वे परिशिष्ट जोडले.

* मोगल कालखंड → करवसुली → पटवारी हे पद.
→ गावस्तरावर न्यायदान → चौधरी हे पद.

* 1793 → मुंबई व कलकत्ता नगर पालिका निर्माण.

* प्रथम भारतीय → ① ICS उत्तीर्ण → सुरेंद्रनाथ बॅनर्जी
→ ② ICS अधिकारी → सत्येंद्रनाथ टागोर.

* 1842 → बंगाल प्रांतासाठी म्युनीसीपल कायदा संमत.

* प्राणीगणना 5 वर्षे

* 1907 → रॉयल विकेंद्रीकरण आयोग
→ अध्यक्ष → हॉब हाऊस

* 1920 → मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम.

* 1926 → ली कमिशन शिफारशीनुसार → UPSC

* पंचायतराज शब्द सर्वप्रथम → पंडित नेहरू

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

* नवा पंचायतराज संकल्पना -> राजीव गांधी

* समुदाय विकास योजना -> तालुकास्तर -> BDO पद निर्माण
(CDS)

* विनोबा भावे -> सप्टेंबर 1954
=> ग्रामपंचायतीसाठी एक पंचसूत्री योजना
=> उद्देश -> गावात रामराज्य प्रस्थापित करणे.

* बलवंतराय मेहता -> त्रिस्तरीय पंचायतराज

* पंचायतराज स्वीकारणारे तिसरे राज्य -> आसाम (ZP)
(एक स्तरीय पंचायतराज अस्तित्वात)

* नागालँड व दादरा नगरहवेली
=> द्विस्तरीय पंचायतराज (ZP, GP)

* पंचायतराज -> घटनात्मक दर्जा देण्याची शिफारस
-> डॉ. एल एम सिंघवी.

* 73वी घटनादुरुस्ती -> पंतप्रधान पी. व्ही. नरसिंहराव

* बलवंतराय मेहता समिती
स्थापना -> 16 जानेवारी 1957
अहवाल सादर -> 24 नोव्हेंबर 1957.
सदस्य -> बी. जी. राव
डी. पी. सिंग
ठाकुर फुलसिंग.

शिफारशी
-> ① देशासाठी त्रिस्तरीय पंचायतराज
② जिल्हाधिकारी ZP. अध्यक्ष असावा
③ GP व ZP पेक्षा PS ला अधिक महत्व द्यावे.
④ न्यायपंचायत स्थापना. (2 किंवा अधिक ग्रामपंचायती)
⑤ ZP मध्ये सदस्य म्हणून आमदार व खासदार यांना प्रतिनिधीत्व
⑥ सहकारचळवळीचा समावेश करावा.
⑦ 2 स्त्री सभासद व SC, ST प्रत्येकी 1 सभासद
पंचायत समितीवर स्वीकृत

⑧ ग्रामपंचायतीच्या विकास सचिव - ग्रामसेवक असावा.

* पंचायत समिती - GP मधून अप्रत्यक्ष निवडणुकीतून असाव्या

* तखतमल जैन अभ्यासगट

स्थापना → 17 जुलै 1966

शिफारशी →

① वित्त आयोग स्थापना

② कायद्याने Gramsabha स्थापन करावा.

* अशोक मेहता समिती

स्थापना → 12 डिसेंबर 1977

अहवाल → 21 ऑगस्ट 1978

सदस्य - 13 + 1 = 14

शिफारशी - 232

महत्वपूर्ण शिफारशी

① संपूर्ण भारतासाठी → द्विस्तरीय पंचायतराज

② घटनात्मक दर्जा द्यावा

③ जिल्हा स्तर विकासकामे → ZP कडे द्यावी.

④ प्रौढ शिक्षण कार्यक्रम → ZP कडे द्यावा.

⑤ न्यायपंचायत GP पासून विलग

⑥ जिल्हा नियोजन समिती असावी.

⑦ 15 ते 20 हजार लोकसंख्येसाठी मंडक पंचायत स्थापना

⑧ कृषी व ग्रामोद्योगांना प्रोत्साहन द्यावे.

* जिल्हापरिषद अध्यक्ष प्रत्यक्ष निवडणुकीद्वारे निवडला जावेत.

* कार्यकाळ - 4 वर्ष असावा.

* जी.व्ही.के. राव समिती

स्थापना → 25 मार्च 1985

अहवाल → 24 डिसेंबर 1985

महत्वपूर्ण शिफारशी

① वरिष्ठ IAS → जिल्हा विकास आयुक्त

② BDO → सहायक आयुक्त दर्जा

③ ZP अध्यक्ष → निवड प्रत्यक्ष जनतेमार्फत

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

* डॉ. एल. एम. सिंघवी समिती

स्थापना - 1986

महत्त्वाच्या शिफारशी.

① पंचायत राज संस्थांना घटनात्मक दर्जा द्यावा

② जास्त वित्तीय साधने पुरवावित.

③ राजीव गांधी → सिंघवी समिती शिफारशींवरून नया पंचायतराज नावाचे 64 वे घटनादुरुस्ती विधेयक तयार केले.
→ नगरपालिका संबंधी 65 वे घटनादुरुस्ती विधेयक.

महाराष्ट्र राज्यशासनाच्या समित्या

① वसंतराव नाईक समिती

स्थापना → 2 जुलै 1960

अहवाल → 15 मार्च 1961

सचिव → पी. डी. साळवी

सदस्य → 7

एकूण शिफारशी → 226

अंमलबजावणी → 1 मे 1962

सदस्य:
1. भगवंतराव गाढे (ग्रामविकास)
2. बाळासाहेब देसाई (शिक्षणमंत्री)
3. मधुकर चौधरी
4. दिनकर राव
5. एस. पी. मोहिते

शिफारशी →

① त्रिस्तरीय पंचायतराज - (प्रत्यक्ष निवडणूक)

② ZP वर आमदार व खासदार नको.

③ ZP ला जास्त महत्त्व असावे. (ZP सर्वाधिक महत्त्व)

④ ZP → प्रशासकीय प्रमुख → IAS दर्जा.

⑤ GP साठी ग्रामसेवक असावा.

⑥ जिल्हाधिकारी ZP कारभारात हस्तक्षेप नसावा.

⑦ पंचायत समितीस ZP च्या कार्यकारी उपसमितीचा दर्जा असावा.

⑧ 1000 लोकसंख्येमागे एक GP.

⑨ गट विकास अधिकारी - पंचायत समिती सचिव

⑩ ZP कर्ज पुरवठा - स्थानिक वित्तीय महामंडळ

(समासातील टिपा:)
40-60 सदस्य
25-30000 लोकसंख्या - 1 सदस्य
SC, ST, महिला सदस्य नसल्यास 1-1 सदस्य स्वीकृत

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

② ल. ना. बोंगिरवार

(महाराष्ट्र पंचायत राज पुनर्विलोकन समिती)

⇒ समिती घोषणा → 26 Feb. 1970

स्थापना → 2/04/1970

अहवाल → 15/09/1976

सदस्य → 11

शिफारशी → 202

सचिव – व्ही. व्ही. मंडलेकर

शिफारशी →

* Dy. Ceo पद निर्माण करावे.

* ZP मध्ये 'पशुसंवर्धन' व 'दुग्धविकास' या नवीन समिती स्थापन कराव्यात

① न्यायपंचायती रद्द कराव्या.

② GS पर्वातून 2 बैठका (ग्रामसभा)

③ सहकार विषय ZP कडून राज्यशासनाकडे द्यावा

④ सरपंच समिती स्थापना – पंचायत समिती उपसभापती अध्यक्षतेत

⑤ 500 लोकसंख्येमागे एक GP

* आश्रमशाळा – ZP कडे द्याव्या – मात्र 100% खर्च – राज्यशासन

⑥ ग्रामसेवक पदवीधर असावा.

⑦ राज्य कृषी उद्योग निगम स्थापन करावे.

⑧ सरपंचास मानधन द्यावे

⑨ जिल्हाधिकाऱ्याऐवजी CEO यास जिल्हा नियोजन समितीत स्थान द्यावे.

③ प्रा. पी. बी. पाटील – 158

(पंचायत राज पुनर्विलोकन समिती)

स्थापना → 18 जुन 1984

अहवाल → जुन 1986

शिफारशी → => स्थानिक स्वशासन संस्थेचे निर्माता

① सरपंच निवड ग्रामसभा ~~सदस्यां~~कडून द्यावी.

② ZP 1/4 जागा महिलांसाठी आरक्षित असाव्या.

③ मुंबई GP अधिनियम व महाराष्ट्र ZP-पंचायत समिती अधिनियम एकत्रित करावा.

④ लोकप्रतिनिधी ZP वर नको

* PS सभापती ZP सदस्य असावेत

⑤ राज्य विकास मंडळाची स्थापना करावी.

⑥ ZP च्या प्रांत प्रमाणात SC/ST आरक्षण द्यावे

GP – 2 हजार लोकसंख्या

विकास गट – 1 लाख लोकसंख्या

ZP – 15 ते 20 लाख

Scanned by CamScanner

* 73 वे घटनादुरुस्ती विधेयक

=> ① 22 डिसेंबर 1992 -> लोकसभेत बहुमत
② 23 डिसेंबर 1992 -> राज्यसभेत बहुमत
③ २० एप्रिल 1993 -> पंचायत संस्थांना राष्ट्रपती स्वाक्षरीने घटनात्मक दर्जा.
④ २४ एप्रिल 1993 -> 73वी घटनादुरुस्ती लागू ✓
२४ एप्रिल 1994 पर्यंत घटनादुरुस्ती लागू करणे राज्यांना बंधनकारक.

* 73 व्या घटनादुरुस्तीस 17 घटकराज्यांनी संमती दिली

=> 11 वे परिशिष्ट जोडले -> 29 विषय
कलम 243(A to O)

* ग्रामसभा -> कलम 243(A)
* त्रिस्तरीय PS -> 243(B)
* रचना -> 243(C)
* आरक्षण -> 243(D)
महिलांना 33% राखीव जागा.
* कार्यकाल -> 243(E)
* राज्य वित्त आयोग -> 243(I)
* राज्य निवडणूक आयोग -> 243(K)

* राज्यशासनाच्या 123 योजना जिल्हा परिषदेकडे हस्तांतरीत.

73 व्या घटनादुरुस्तीची अंमलबजावणी करणारे प्रथम राज्य Madhya Pradesh.

* महाराष्ट्र - 23 एप्रिल 1994 -> 73 व्या घटनादुरुस्तीची अंमलबजावणी

Scanned by CamScanner

74 वी घटनादुरुस्ती

=> 22 डिसेंबर 1993 -> लोकसभेत मंजूर
24 डिसेंबर 1993 -> राज्यसभेत मंजूर
20 एप्रिल 1993 -> राष्ट्रपती स्वाक्षरी

=> राज्य घटना कलम 243 (P) ते 243 (ZG)
=> 12 वे परिशिष्ट जोडण्यात आले
=> 18 विषयांचा समावेश.
अंमलबजावणी – 1 जून 1993

वैशिष्ट्ये

1. कलम 243 (P to ZG)
2. 12 वे परिशिष्ट (18 विषय)
3. नगरपालिका अ, ब, क वर्गीकरण (243 Q)
4. नगरपंचायत तरतूद
5. प्रभाग (वार्ड) समिती तरतूद 243 (S)
6. आरक्षण 243 (T)
7. कार्यकाळ 243 (U)
8. राज्य वित्त आयोग 243 (Y)
9. राज्य निवडणूक आयोग 243 (K)
10. महानगर नियोजन समिती (243 ZE)
जिल्हा नियोजन समिती (243 ZD)

* स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या वार्ड ठरवणे, आरक्षण जाहिर करणे इत्यादी बाबींत न्यायिक हस्तक्षेप लागू नाही.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

ग्रामपंचायत (कलम 40) भारतीय संविधान — 2012 : मुंबई ऐवजी 'महाराष्ट्र'

=> (कलम 5) मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम 1958 — 1 जून 1959 पासून लागू

GP निर्माण / रद्द करणे अधिकार - राज्यसरकार

-> पंचायत राज विषय -> राज्यसूची (विभागीय आयुक्त)

-> भारतातील सर्वात सक्षम GP -> राजस्थान

MH GP -> (27896) 27965

-> MH -> सर्वात जुनी GP -> सातारा, रहिमतपूर

-> सर्वात मोठे व सर्वात श्रीमंत GP -> अकलूज (सोलापूर)

-> सर्वात जास्त GP -> सातारा जिल्हा (1600+)

-> सर्वात जास्त GP -> UP

* ग्रामपंचायत वार्ड => प्रभाग -> 3 ते 6

-> 73 व्या घटनादुरुस्तीनुसार प्रथम GP निवडणुका => एप्रिल 1995

वाडी/तांडा - 300 लोकसंख्या

* प्रभाग प्रमाण सदस्य - 2 ते 3

राज्य	GP नावे
① आसाम	-> गाव पंचायत
② गुजरात	-> नगर पंचायत
③ तामीळनाडू	-> शहर पंचायत
④ उत्तरप्रदेश	-> गावसभा
⑤ ओडीशा	-> पालीसभा
⑥ बिहार	-> पंचायत

* MH

लोकसंख्या	सदस्य
① 600 ते 1500	07
② 1501 ते 3000	09
③ 3001 ते 4500	11
④ 4501 ते 6000	13
⑤ 6001 ते 7500	15 सदस्य
⑥ 7501 ते पुढे	17 सदस्य

=> ग्रामपंचायत सदस्य संख्या निश्चिती => जिल्हाधिकारी

महाराष्ट्र सदस्य -> 7 ते 17

भारतात GP सदस्य -> 5 ते 31

* GP निवडणूक अनामत रक्कम

Open -> 500रु.

SC/ST -> 100रु.

* प्रचार खर्च मर्यादा -> 25000रु.

Scanned by CamScanner

* सदस्य संख्या ठरवणे अधिकार → जिल्हाधिकारी
* GP वार्ड पाडण्याचा अधिकार → तहसिलदार
प्रभाग
* निवडणूक वाद → 15 दिवसात जिल्हाधिकारी
नंतर त्या निर्णयाविरुद्ध पुढील 15 दिवसात → विभागीय आयुक्त
* ग्रामपंचायत सदस्य → पक्षांतरबंदी कायदा 1985 (52वी घ.दु.) लागू नाही.
* आरक्षण निर्धारीत करणे → जिल्हाधिकारी
ग्रामपंचायत बरखास्तीची शिफारस ZP → राज्यशासनास करते.
* GP → वर्षात 12 बैठका अनिवार्य
GP → प्रथम बैठक → तहसिलदार बोलवतात (अध्यक्ष → तहसिलदार)
(सरपंच-उपसरपंच निवडणुका)
* GP सदस्य - निलंबन → जिल्हाधिकारी
सरपंच राजिनामा → पंचायतसमिती सभापतीकडे
* ग्रामपंचायत हिशोब तपासणी → वार्षिक उत्पन्न 5000/- पेक्षा कमी → ZP द्वारे
→ 5000/- पेक्षा जास्त → स्थानिक निधी लेखापालद्वारे
* ग्रामपंचायत कार्यालयीन तपासणी → CEO
→ अंदाजपत्रक → तयार → ग्रामसेवक
→ मंजूर → PS
* 2015 पासून ग्रामपंचायत निवडणुकांसाठी जात प्रमाणपत्राची अट शिथील करण्यात आली.
एक ग्रामपंचायत
* 2014 पासून 350 लोकसंख्येसाठी
* 12 सप्टेंबर 2001 नंतर जन्मलेले 3रे अपत्य असल्यास ग्रामपंचायत सदस्य होण्यास अपात्र.
* 110 व्या घटनादुरुस्तीनुसार (14/05/2011 पासून) महिलांसाठी 50% जागा राखीव

* सरपंच व उपसरपंच

मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम 1958 → कलम 30(1)

→ उपसरपंच पदासाठी आरक्षण नाही.

→ सरपंच निवडणूक वाद → 15 दिवसात जिल्हाधिकाऱ्याकडे लेखी तक्रार
जिल्हाधिकाऱ्यास 30 दिवसात निर्णय देणे बंधनकारक.
(2012 पासून) त्यानंतर 15 दिवसांत वि. आ :
निवडणूक नोटीस - 3 दिवस अगोदर

→ आरक्षण
→ महिला (50%)
→ OBC (27%)

→ कार्यकाळ → 5 वर्षे.

→ निलंबन / बडतर्फी
① गैरवर्तणूक, अकार्यक्षमता व भ्रष्टाचार इत्यादी कारणावरून जि. प. स्था. समिती सरपंचास बडतर्फ करू शकते.

② सरपंच → 1/3 सदस्य ठराव मांडून → 2/3 बहुमताने पारित केल्यास

③ महिला सरपंच → 3/4 बहुमत आवश्यक

* GP सदस्य प्रवास व दैनिक भत्ता - 30 रु.

सरपंच → ~~600 रु. दरमहा~~ अनुदान

15 ऑगस्ट 2014 पासून
लोकसंख्या — अनुदान
2000 → 1000/महा
8000 पर्यंत → 1500/महा
8000+ → 2000

* सरपंच रजा →
① 4 महिने विनापरवानगी गैरहजर राहू शकतो
② 6 महिन्यांपर्यंत रजा → GP मंजूर
③ 6 महिन्यांपेक्षा जास्त रजा → राज्य शासन कारवाई.

* निवडणुकीनंतर 6 महिने अविश्वास ठराव नाही
* एकदा ठराव फेटाळल्यानंतर 1 वर्ष अविश्वास ठराव नाही -

* ग्रामपंचायत सदस्य निवडणूक विवादग्रस्तता वाद ·

⇒ 15 दिवसात – दिवाणी न्यायाधीश (कनिष्ठ)

* सदस्य अपात्रतेमुळे रिक्त जागाबाबत निकाल
= जिल्हाधिकारी – 60 दिवसांत

* राजीनामा वाद – सात दिवसात जिल्हाधिकारीकडे दाद

15 दिवसांत निर्णय

7 दिवसांत विभागीय आयुक्त दाद ·

15 दिवसात निर्णय ·

* रजा – 4 महिने विनापरवानगी
6 महिने GP परवानगी
6 महिनेपेक्षा जास्त अपात्र ·

* ग्रामपंचायत रिक्त पदाची माहिती जिल्हाधिकाऱ्यांना – ग्रामसेवक

* सरपंच रहिवासी प्रमाणपत्र व उत्पन्न प्रमाणपत्र देऊ शकतो ·

* ग्रामपंचायत बँक खाते संयुक्त नावे
→ ① सरपंच
→ ② ग्रामसेवक ·

* ग्रामपंचायत – 79 विषय ·

* 1997 पासून – ग्राम पाणीपुरवठा निधी ·

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

ग्रामपंचायती विषयी माहिती - 2015

① ई - बँक सेवा → यवतमाळ जिल्ह्यातील 'परसोडी' ग्रामपंचायतीद्वारे
10 फेब्रुवारी 2015.

* ई-बँक सेवा देणारे प्रथम राज्य ⇒ महाराष्ट्र
ग्रामपंचायतीमध्ये

* ग्रामपंचायतील मालमत्ता धारण करण्याचा
अधिकार - मालमत्ता (ग्रामपंचायत क्षेत्रात अथवा
सीमेबाहेरही असू शकेल)

* नव्याने स्थापन होणाऱ्या ग्रामपंचायतीने पुरवायच्या
किमान सेवा
① पाणी पुरवठा ② दिवाबत्ती ③ रस्तेबांधणी व
दुरूस्ती

* ग्रामपंचायत मतदारसंघ - प्रभाग

* ग्रामपंचायतीत - 3 ते 6 प्रभाग
* प्रत्येक प्रभाग - सदस्य 2 ते 3

प्रभाग रचना - तहसिलदार.

=> एखादा उमेदवार - ग्रामपंचायत - एकापेक्षा जास्त
प्रभागात निवडणूक लढवू शकतो
मात्र. एकाच प्रभागात 2 जागी नाही.

* एकापेक्षा जास्त जागांवर निवड -
→ 7 दिवसांत जिल्हाधिकाऱ्यांकडे 1 सोडून
सर्व जागांचा राजीनामा
→ नाहीतर सर्व जागा रिक्त

Scanned by CamScanner

ग्रामसेवक

⇒ मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम 1958, कलम 60

⇒ बालविवाह प्रतिबंधक अधिकारी असेही म्हणतात.

नेमणूक ⇒ CEO

वेतन → जिल्हा निधी

रजा मंजुरी → किरकोळ → BDO
रजा मंजुरी → अर्जित रजा → CEO

राजिनामा → CEO कडे

बदली → CEO कडे.

महाराष्ट्र ग्रामसेवक प्रशिक्षण केंद्रे

① जालना ② परभणी ③ बुलढाणा ④ अमरावती
⑤ गारगोटी (कोल्हापूर) ⑥ मांजरी (पुणे) ⑦ सिंदेवाही (चंद्रपूर)
⑧ कोसबाड (पुणे)

t.me/RajyasevaSTI

* ग्रामसभा → कलम 243 (A)
→ मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम 1958 → कलम 6

→ 18 वर्षावरील सर्व प्रौढांचा समावेश
(सर्व मतदार फक्त)

→ अध्यक्ष → सरपंच
आयोजन → ग्रामसेवक (आदेश- सरपंच)

ग्रामसभा नोटीस → 7 दिवस आधी.

गणपूर्ती → लोकसंख्येच्या 15% किंवा 100 व्यक्ती.

* वर्षातून 4 बैठकी अनिवार्य

⇒ 26 जानेवारी, 15 ऑगस्ट, 1 मे, 2 ऑक्टोबर

* महिला ग्रामसभा आयोजन → 26 जानेवारी 2003 पासून.
महिला ग्रामसभा घेणारे देशातील प्रथम राज्य महाराष्ट्र

* हिंगोली जिल्ह्यात 111 ग्रामपंचायतींनी जलग्रामसभा घेतल्या.

Scanned by CamScanner

* देशातील प्रथम ऑनलाईन लाइव्ह ग्रामसभा -> शेल्गावलिंद्धी

पंचायत समिती

=> महाराष्ट्र ZP & PS अधिनियम 1961

=> (कलम 56)

=> बलवंतराय समिती -> PS ला अधिक महत्व
वसंतराव नाईक समिती -> ZP ला महत्व.

-> सध्या MH -> 358 तालुके मात्र PS 351

सात तालुके पूर्णतः शहरी

① कुर्ला ② बोरीवली ③ अंधेरी ④ पुणे ⑤ नागपूर
⑥ उल्हासनगर ⑦ ठाणे

-> राज्ये	PS नावे
① UP	क्षेत्रसमिती
② MP	जनपद पंचायत
③ अरूणाचल प्रदेश	अंचल समिती
④ आसाम	आंचलिक समिती
⑤ AP	मंडळ पंचायत
⑥ गुजरात	तालुका परिषद
⑦ केरळ	ब्लॉक पंचायत
⑧ तामिळनाडू	युनियन कौन्सील

* रचना

① सदस्य -> 12 ते 25
② मतदारसंघ -> गण
③ 20000 लोकसंख्येमागे 1 सदस्य
④ सदस्य ठरवण्याचा अधिकार राज्यशासनास

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

अनामत रक्कम → Open → 750 रु.
→ SC/ST → 500 रु.

* प्रचार खर्च → 2,00,000/-

* तालुक्यात असणाऱ्या ZP सदस्यांच्या दुप्पट PS सदस्य

* आरक्षण निर्धारण → राज्यसरकार

* 12 PS बैठका अनिवार्य

* PS प्रथम बैठक अध्यक्ष → जिल्हाधिकारी

* PS सभापती राजीनामा → जि.प. अध्यक्षाकडे

* हिशोब तपासणी → स्थानिक निधी लेखापाल
कार्यालय तपासणी → CEO, Z.P.

t.me/RajyasevaSTI

सभापती

=> महाराष्ट्र ZP व PS अधिनियम 1962

=> कलम 64

=> सभापती निवडणूकीत वाद उद्भवल्यास 30 दिवसांत वि. आयुक्तांकडे तक्रार

=> वि. आयुक्त निर्णयाविरोधात 30 दिवसात राज्य शासनाकडे तक्रार

=> कार्यकाल - 2½ वर्ष

मानधन → 10000 रु. / माह

=> रजा
→ ① 30 दिवसापर्यंत → विनापरवानगी
→ ② 90 दिवसापर्यंत → पंचायत समितीद्वारे
→ ③ 180 दिवस → स्थायी समितीद्वारे
→ ④ 180 दिवसापेक्षा जास्त रजा घेता येत नाही

* ग्रामपंचायत सदस्यांना ZP द्वारे - आकाशी ओळखपत्र

* पंचायत समिती सदस्यांना - पांढरे ओळखपत्र

* जिल्हा परिषद सदस्यांना पिवळ्या रंगाचे ओळखपत्र

Scanned by CamScanner

गट विकास अधिकारी

(कलम 97)

* MH ZP & PS अधिनियम - 1961

* भारतात ह्या पद 1952 साली निर्माण

नेमणूक →
बदली →
रजा →
वेतन →
} राज्य शासन

सरपंच समिती

⇒ सल्लागार स्वरूप

⇒ ल. ना. बोंगीरवार समिती शिफारशीवरून स्थापना

⇒ सदस्य 15 (1/5 सरपंच)

⇒ काळ - 1 वर्ष

⇒ पदसिद्ध
अध्यक्ष → पंचायत समिती उपसभापती

⇒ पदसिद्ध सचिव → पंचायत समिती विस्तार अधिकारी

⇒ महिन्यातून 1 बैठक घेणे अनिवार्य.

पंचायत समिती आमसभा

⇒ PS विकासकामांचा आढावा घेण्यासाठी दर 6 महिन्यांना आमसभा

अध्यक्ष → आमदार
सचिव → तहसिलदार
बैठका → वर्षातून 2 वेळा.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

जिल्हा परिषद

=> महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम 1961

=> कलम 6

=> 35 ZP

=> मुंबई व मुंबई उपनगर ZP अस्तित्वात नाही.

=> वसंतराव नाईकांनी ZP ला अधिक महत्त्व दिले.

* आसाम -> महकुमा परिषद
  कर्नाटक -> जिल्हा विकास परिषद
  तामिळनाडू -> जिल्हा विकास परिषद.

-> सदस्यसंख्या 50 ते 75

-> मतदारसंघ -> गट

-> दर 40000 लोकसंख्येमागे 1 प्रतिनिधी निवडतात.

-> पंचायत समिती सभापती ZP चे पदसिद्ध सदस्य (मात्र मतदान अधिकार नाही)

-> उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी -> पदसिद्ध सचिव (ZP)
Dy CEO

अनामत रक्कम -> 1000 रु
SC/ST -> 750 रु

-> खर्च मर्यादा -> 3 लाख

वर्षात -> 4 बैठका अनिवार्य
प्रथम बैठक -> जिल्हाधिकारी बोलवतात
15 दिवस अगोदर नोटीस

* सदस्य 6 महिने गैरहजर राहिल्यास सदस्यत्व रद्द

* जि. अध्यक्ष राजीनामा - विभागीय आयुक्तांकडे

* हिशोब तपासणी -> महालेखापाल.

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

→ Z.P. अंदाजपत्रक → CEO तयार करतो

→ अंदाजपत्रकास मंजुरी → जि.प. स्थायी समिती

* जि.प. अधिकार व कार्ये

→ कलम 100 मध्ये वर्णन

→ Z.P. कडे सध्या 128 विषय

→ 1966 सरकारने हस्तांतरीत केलेल्या 123 योजना.

जिल्हा परिषदेची आमसभा

⇒ CEO बोलवतात

⇒ वर्षात 2 बैठका

अध्यक्ष → जिल्ह्याचे पालकमंत्री

सचिव → जिल्हाधिकारी

t.me/RajyasevaSTI

* जिल्हा परिषद समित्या – 10

① स्थायी समिती

→ सदस्य → 15

→ सभापती → जि.प. अध्यक्ष

सचिव → Dy. CEO

② कृषी समिती

→ सदस्य → 11

सभापती – सदस्यांपैकी।

सचिव → जिल्हा कृषी अधिकारी.

③ समाज कल्याण समिती

सदस्य – 10

सभापती – मागासवर्गीय हवा.

30% महिला आरक्षण बंधनकारक.

सचिव → जिल्हा समाज कल्याण अधिकारी.

Scanned by CamScanner

(4) पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय समिती — कु. नी. वेणीटकर स्मिता शिरोळवाळकर निर्मिती.

सदस्य → 10
सचिव → जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी

(5) अर्थ समिती

सदस्य – 8
सचिव – CAFO

सभापती – ZP उपाध्यक्ष

(6) बांधकाम समिती

सदस्य – 8
सभापती – Z.P. उपाध्यक्ष
सचिव → कार्यकारी अभियंता

(7) शिक्षण समिती

सदस्य – 8
सभापती → Z.P. उपाध्यक्ष
सचिव → शिक्षणाधिकारी

(8) आरोग्य समिती

सदस्य → 8
सभापती → Z.P. उपाध्यक्ष
सचिव → जिल्हा आरोग्य अधिकारी.

(9) महिला व बालकल्याण समिती

सदस्य – 8 (50% महिला)
सभापती – महिला
सचिव → Dy CEO (महिला व बालकल्याण)

(10) जलसंधारण व पेयजल पुरवठा समिती

सदस्य – 8
सभापती → ZP अध्यक्ष
सचिव → कार्यकारी अभियंता

* Z.P अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सभापती कार्यकाल 2½ वर्ष.

Scanned by CamScanner

जिल्हा परिषद अध्यक्ष व उपाध्यक्ष

=> कलम 42 नुसार

=> जिल्हा परिषद अध्यक्षपद केवळ 2 वेळेस उपभोगता येते

=> 1995 पासून जि.प.अध्यक्षास राज्यमंत्र्याचा दर्जा

=> अध्यक्ष निवडीबाबत वाद – 30 दिवसात विभागीय आयुक्तांकडे तक्रार

विभागीय आयुक्त निर्णयाविरुद्ध -> 30 दिवसात राज्य शासनाकडे दाद मागता

-> अध्यक्ष उपाध्यक्ष कार्यकाळ 2½ वर्षे

* राजीनामा — कोणाकडे

① उपाध्यक्ष — जि.प. अध्यक्षांकडे

② जि.प.अध्यक्ष — विभागीय आयुक्त

③ स्थायी समिती सभापती — विभागीय आयुक्त

④ समित्यांचे सभापती — जि.प. अध्यक्षाकडे

गणपूर्ती ZP – 1/3 सदस्य

* मानधन
- -> जि.प. अध्यक्ष -> 20000 रू. / प्रतिमहा
- -> उपाध्यक्ष -> 16000 रू. / प्रतिमहा
- -> समित्यांचे सभापती -> 12000 रू. / प्रतिमहा

* मुख्य कार्यकारी अधिकारी (CEO)

कलम 94.

निवड -> UPSC

नेमणूक -> राज्यशासन

वेतन -> राज्य

प्रशासकीय नियंत्रण -> विभागीय आयुक्त

रजा
- -> 2 महिने -> स्थायी समिती
- -> 2 महिन्यापेक्षा जास्त -> राज्यशासन

राजीनामा -> राज्याकडे

बदली -> केंद्र

① विषय समित्यांची महिन्यात 1 सभा आवश्यक

② ZP 3 महिन्यात 1 सभा अनिवार्य

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

विषय सूची → GP → 79 विषय
→ PS → 75 विषय
→ ZP → 129 विषय

* नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था

* मद्रास → पहिली मनपा → 1688
1793 → कलकत्ता व मुंबई नगरपालिका
* 1842 → बंगाल प्रांत म्युनिसिपल कायदा
1850 (1850) → संपुर्ण भारतासाठी म्युनिसिपल कायदा
* 1888 → मुंबई महानगरपालिका
* महाराष्ट्र, नगरपालिका, महानगरपालिका अधिनियम - 1965
* 74 व्या घटनादुरुस्तीमुळे → नागरी स्था. स्व. संस्था घटनात्मक दर्जा
कलम 243(P) to 243(ZG)

* नगरपंचायत

=> शहर व ग्रामीण भाग संक्रमण अवस्था
=> भारतीय राज्यघटना कलम 243(Q)

* लोकसंख्या → 10 ते 25 हजार
* बिगर कृषी व्यवसायी लोकसंख्या 50% पेक्षा जास्त
* मनपा पासुन 20 ते 25 किमी अंतर असावे.
* नगरपंचायत मतदारसंघ → प्रभाग.
* सदस्य संख्या → 9 ते 20 — (17 सदस्य)
→ दोन तज्ञ राज्यशासन नियुक्त करते
→ आमदार व खासदार पदसिद्ध सदस्य
*> कार्यकारी अधिकारी (CO) → प्रशासकीय प्रमुख

* महाराष्ट्र नगरपंचायती

① दापोली → रत्नागीरी
② कणकवली → सिंधुदुर्ग
③ शिर्डी → अहमदनगर
④ केज → बीड
⑤ अर्धापूर } नांदेड
⑥ माहूर } नांदेड
⑦ मलकापुर → बुलढाणा
⑧ झरी → यवतमाळ

Scanned by CamScanner

* सदस्य प्रचार खर्च मर्यादा -> 1,50,000/-

* सर्वात नवीन नगरपंचायत -> ⑧ आर्णी
⑦ मलकापूर
⑥ माहूर
⑤ अर्धापूर

2013 - नवीन नगरपंचायती
⑨ देवरूख - रत्नागिरी
⑩ गुहागर - रत्नागिरी
⑪ लांजा - रत्नागिरी

2014 नवीन नगरपंचायती
⑫ फुलंब्री
⑬ सोयगाव
⑭ सेनगाव
⑮ औंढा } हिंगोली

* नगरपालिका / नगर परिषद

=> महा. नगरपालिका / नगरपंचायत अधिनियम - 1965

=> सध्या महाराष्ट्रात -> 239 नगरपालिका
पहिली नगरपालिका -> मुंबई 1793

=> डोंगरी भागातील नगरपालिका

① खुलताबाद -> औरंगाबाद
② महाबळेश्वर -> सातारा
③ माथेरान -> रायगड
④ पाचगणी -> सातारा
⑤ पन्हाळा -> कोल्हापूर
⑥ चिखलदरा -> अमरावती

सदस्य - 17 ते 65
निर्वाचीत - 10% किंवा 5

* लोकसंख्या निकष
-> 'अ' वर्ग -> 1 लाख ते 5 लाख
-> 'ब' वर्ग -> 40 हजार ते 1 लाख
-> 'क' वर्ग -> 25000 ते 40 हजार

* नगरपालिका स्थापना निकष

① => 25 हजार पेक्षा जास्त लोकसंख्या
② 35% पेक्षा जास्त लोकसंख्या बिगर कृषी

* सदस्य संख्या
-> 'अ' वर्ग -> 38 ते 65
-> 'ब' वर्ग -> 23 ते 38
-> 'क' वर्ग -> 17 ते 23

* खर्च मर्यादा
-> अ -> 3 लाख
-> ब -> 2 लाख
-> क -> 1.5 लाख

Scanned by CamScanner

* नगरपालिका मतदार संघ - वार्ड
  * जिल्हाधिकारी नगरपालिकेचे वार्ड पाडतात.
* वर्षाला - 12 बैठक आवश्यक
* राजीनामा → ① नगरसेवक → नगराध्यक्ष
  ② उपनगराध्यक्ष → नगराध्यक्ष
  ③ नगराध्यक्ष → जिल्हाधिकारी
* नगरपालिकेच्या स्थायी समितीस - स्नुकानु समिती म्हणतात.

नगराध्यक्ष

=> 2006 पूर्वी प्रत्यक्ष जनतेतुन निवडत.

* मुख्याधिकारी

=> महाराष्ट्र नगरपालिका व नगरपंचायत अधिनियम 1965, कलम 75 नुसार

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

स्वातंत्र्य समयी भारतात ४ मनपा
① कलकत्ता (1876) ② मुंबई (1888)
③ मद्रास (1688) ④ त्रिवेंद्रम

महानगरपालिका

→ सर्वात नवीन महानगरपालिका → परभणी (2011)
नवीन मनपा क्रम → चंद्रपूर
लातूर
परभणी (सर्वात शेवटी)

* दिल्ली मनपा - 1958

→ झिरो बजेटवरील मनपा → अकोला. पनवेल 2016 21 वी
सर्वात स्वच्छ मनपा → नागपूर
→ रेड ॲलर्ट लागलेली अस्वच्छ मनपा → औरंगाबाद.
→ केंद्रशासित प्रदेशात - मनपा → संसदद्वारे
→ भारतातील 'प्र' दर्जाच्या मनपा → ① मुंबई ② दिल्ली

'प्र' दर्जा → जागतिक बाजारपेठेचा दर्जा

→ आशिया खंडात वेगाने विकसित होणारे शहर - कोचरूळ

→ महाराष्ट्रातील ठाणे जिल्हा → 6 मनपा.
पालघर - 1 मनपा - वसई-विरार.

* महानगरपालिका संबंधी कायदे

① मुंबई महानगरपालिका अधिनियम 1888
② नागपूर महानगरपालिका अधिनियम 1948
③ मुंबई प्रांतीक मनपा अधिनियम → 1949

* मुंबई व नागपूर वगळता सर्व मनपांना मुंबई प्रांतीक मनपा अधिनियम 1949 लागू.

* सदस्य संख्या

① 'अ' वर्ग → 115 ते 145 (12 ते 24 लाख)
② 'ब' वर्ग → 85 ते 115 (6 ते 12 लाख)
③ 'क' वर्ग → 65 ते 85 (3 ते 6 लाख)

65 ते 221 सदस्य.
24 लाखापेक्षा जास्त लोकसंख्या 221 सदस्य

अनामत रक्कम -> 5000 रु. / Open
2500 रु / मागासवर्गीय

भारतातील सर्वाधिक मनपांच्या
क्रम - ① MH - 27
② MP - 16
③ UP - 14
④ AP & बिहार 13
⑤ Tn - 12
- CG

* प्रचार खर्च मर्यादा
① 'अ' वर्ग -> 5 लाख
② 'ब' वर्ग -> 4 लाख
③ 'क' वर्ग -> 4 लाख

* पक्षांतरबंदी कायदा -> 1985 (52वी घटनादुरुस्ती)
मनपा सदस्यांना लागू नाही
=> ग्रामपंचायत व मनपा सदस्यांना पक्षांतरबंदी लागू नाही.
(वार्ड) पं. क्षेत्र
20 -> जार

* राजीनामा
नगरसेवक, उपमहापौर -> ~~महापौरांकडे~~ महानगरपालिका आयुक्त
महापौर -> ~~विभागीय~~ मनपा आयुक्तांकडे.

* महानगरपालिका हिशोब तपासणी -> मुख्य ऑडिटर.

* समित्या
① स्थायी समिती ② शिक्षण समिती ③ प्रभाग समिती ④ कायदा समिती
⑤ आरोग्य समिती ⑥ नगर नियोजन समिती ⑦ परिवहन समिती

* महापौर व उपमहापौर
=> 'महापौर' शब्द ब्रिटन देशाकडून
=> ब्रिटन महापौरास -> मेयर
=> भारतात महापौर शब्द सर्वप्रथम वि.दा. सावरकर
=> भारतातील पहिल्या महिला महापौर -> अरुणा आसफअली. (मुंबई)

* महापौर निवड
=> जिल्हाधिकारी अध्यक्षतेत बैठक.

* महापौर व उपमहापौर -> 2½ वर्ष कार्यकाल.

वेतन
-> महापौर -> 5000 रु.
-> उपमहापौर -> 4000 रु.

Scanned by CamScanner

* मनपा आयुक्त → मनपा सचिव
  → स्थायी समिती सचिव
  → 1865 साली पद निर्माण

→ प्रशासकीय नियंत्रण → विभागीय आयुक्त
रजा → 2 महिने → स्थायी समिती
→ जास्त → राज्य शासन

→ वेतन → मनपा निधीतून

5/8 मनपा सदस्य (4/5) बहुमताने ठराव पारित करून मनपा आयुक्तास परत पाठवू शकतात

* छावणी मंडळ / कटक मंडळ — निर्वाचीत सदस्यांना पदावरून दूर करण्याचा अधिकार केंद्रास

कँटोनमेंट ॲक्ट 2006

संविधान कलम 243(P) (e) यानुसार छावणी नगरपालिका

=> स्थापना → 1924
→ भारतीय छावणी मंडळ अधिनियम 1924
→ पूर्णत: संरक्षण मंत्रालयाच्या अधिन कारभार (राज्याचा हस्तक्षेप नाही)
→ भारत व पाक दोनच देशांत छावणी
→ भारतात सध्या 62 कटकमंडळे
→ 13 → मध्यप्रदेशात – सर्वात जास्त
→ महाराष्ट्रात — 7 छावणी

छावणी लोकसंख्या
श्रेणी 1 — 15000 पेक्षा जास्त
श्रेणी 2 — 10 ते 15 हजार
श्रेणी 3 — 2500 ते 10000
श्रेणी 4 — 2500

(1) पुणे कॅम्प (4) देवळाली कॅम्प (7) औरंगाबाद
(2) खडकी (5) अहमदनगर
(3) देहू (6) कामटी

1953 - प्र.का. पाटील यांनी छावणी अध्यक्ष निर्वाचीत असावा कैली शिफारस

→ भारतातील सर्वात मोठे छावणी मंडळ → डेहराडून
→ महाराष्ट्रातील मोठे मंडळ → नगर

रचना → अध्यक्ष → सैन्यदलाचे वरिष्ठ अधिकारी
→ उपाध्यक्ष → लोकनियुक्त सदस्यांतून
→ सचिव → संरक्षण मंत्रालयाद्वारे नियुक्त

कार्यकाल → 3 वर्षे

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

* 1829 -> विल्यम बेंटीकद्वारे महसूल आयुक्त पद

* राजस्थान सरकारने 1961 ला आपल्या राज्यातून विभागीय आयुक्त पद रद्द केले.

* रॅम्से मॅक्डोनाल्ड -> 'जिल्हाधिकारी' असे कासव आहे, ज्याच्या पाठीवर भारत सरकारची हत्ती उभा आहे.

-> 14 मे 1772 -> वॉरन हेस्टींग्जद्वारे -> जिल्हाधिकारी पद

-> 'ली' कमिशन शिफारस -> 1926 UPSC स्थापना

-> कलम 315 -> भारतीय राज्यघटना -> UPSC

* जिल्हाधिकारी कार्य

① रोजगार हमी योजना - जिल्हाप्रमुख
② जिल्हा निवडणूक, जनगणना अधिकारी
③ जिल्हा नियोजन मंडळ सचिव
④ विभागीय परिवहन मंडळ व रस्ते बांधणी समिती पदसिद्ध अध्यक्ष
⑤ जिल्हा तुरुंगाची तपासणी करणे.

* राजर्षी शाहू महाराजांनी 1918 साली कुलकर्णी वतन रद्द करून तलाठी पद निर्माण केले

* महाराष्ट्र महसूल वर्ष -> 1 ऑगस्ट ते 31 जुलै

* पुणे महानगरपालिका - घनकचऱ्यापासून विटा तयार करण्याचे तंत्रज्ञान. (भारतातील देशातील)

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner

* समुदाय विकास योजना (CDS)

=> 2 ऑक्टोबर 1952

=> CDS अंमलबजावणीसाठी BDO पद निर्माण

=> अमेरिकेतील फोर्ड कंपनीद्वारे सहाय्य .

* कुटुंब कल्याण योजना

(हम दो , हमारे दो)

=> सुरूवात – 1952

-> कुटुंब कल्याण योजना राबवणारा प्रथम देश भारत .

-> 1976 -> पहिले लोकसंख्या धोरण

-> 5 फेब्रुवारी 2000 -> 2रे लोकसंख्या धोरण

* महाराष्ट्र रोजगार हमी योजना

=> सुरूवात – 1972

घोषवाक्य -> श्रमशक्तीतून ग्रामविकास

-> वि. स. पागे – रोजगार हमी योजना जनक

-> वसंतराव नाईक यांच्या कालखंडात योजना सुरू .

-> योजना सर्वप्रथम -> सांगली, तासगाव तालुक्यात बिसापूर गावी

-> 26 जानेवारी 1978 -> रोजगार हमी कायदा

-> 26 जानेवारी 1979 -> संपूर्ण महाराष्ट्रात लागू

* प्रथम रेग्युलेटिंग ॲक्ट संमत झाला त्यावेळी इंग्लंडमध्ये (1773) लॉर्ड नॉर्थ यांचे सरकार होते .

t.me/RajyasevaSTI

Scanned by CamScanner